

El *Regimen quartane* atribuït a Arnau de Vilanova¹

Sebastià Giralt
IES Alella
sgiralt@xtec.net

Data de recepció: 10/3/2004

Resum

Presentació i edició crítica del *Regimen quartane*, un breu escrit atribuït a Arnau de Vilanova que dóna un tractament mèdic contra la febre quartana.

Paraules clau: medicina medieval, llatí medieval, Arnau de Vilanova.

Abstract. *The Regimen quartane attributed to Arnau of Vilanova*

Presentation and critical edition of the *Regimen quartane*, a brief writing attributed to Arnau of Vilanova that gives a medical treatment against the quartan fever.

Key words: medieval medicine, medieval Latin, Arnau of Vilanova.

Sumari

Introducció	<i>Regimen quartane</i>
Tradicció textual	Apèndix:
La present edició	fitonímia del <i>Regimen quartane</i>

Introducció

El *Regimen quartane* és un dels quatre escrits atribuïts a Arnau de Vilanova, a més del *Regimen podagre*, la *Cura febris ethice* i l'*Epistola ad Bremundum Montisferrari*, que pertanyen al gènere del *consilium*. Aquest gènere de la literatura mèdica medieval i renaixentista es pot definir com un text que exposa un tractament mèdic redactat a petició d'algú per a un cas individual. Així el *Regimen quartane* dóna una terapèutica completa per a un malalt de febre quartana i va dirigit a un eclesiàstic,

1. El meu estudi i edició del *Regimen quartane* l'han enriquit en gran mesura els comentaris i observacions de José Martínez Gázquez, Jon Arrizabalaga, Pere Villalba, Enrique Montero, Josep M. Escolà, Fernando Salmón, Michael MeVaugh i José Fortes. Els en dono les gràcies.

que deu haver demanat consell a l'autor sobre la malaltia d'una persona que té al seu càrrec. A l'entorn del malalt hi deuen haver altres pràctics sanitaris, que proposen tractaments alternatius, contra els quals l'autor entra en una llarga i virulenta polèmica orientada a exhortar el destinatari a no fer-ne cas. Segons una meua hipòtesi els rivals podrien ser sanadors no universitaris.

En el marc de la qüestió arnaldiana, l'autoria del *Regimen quartane* no està del tot exempta de dubtes, a parer meu². Certament hi ha trets i indicis que fan pensar que és d'Arnau, com el fet que l'hi atribueixen els dos testimonis conservats, per bé que siguin tardans. Tanmateix les prescripcions que s'hi donen per combatre la quartana no coincideixen de manera evident amb les donades contra la mateixa malaltia per una obra indubtablement arnaldiana, la *Practica summaria*. Tot i això, en un treball posterior, Michael McVaugh ha apuntat a l'ús del coriandre bullit i assecat com un indicatiu per a confirmar l'autenticitat d'alguns escrits de medicina pràctica d'Arnau³. Recull referències al «coriandre preparat» trobades al *Regimen sanitatis ad regem Aragonum*, al *Regimen Almerie*, al *Regimen podagre*, a la *Practica summaria*, totes obres d'autenticitat segura, a les quals jo afegiria un dels *Aphorismi de memoria* (núm. 23), que dona el «coriandre preparat» com un dels consells per a afavorir la memòria⁴. A partir d'aquí suggereix que la presència del «coriandre preparat» a la *Cura febris ethice* i al *Regimen quartane* podrien ser una prova de la seva autenticitat. Alhora McVaugh observa que quatre tractats pseudoarnaldians, escrits en realitat pel metge genovès Galvano da Levanto, no recorren a la preparació del coriandre, una absència que es pot interpretar com un argument addicional per a denegar-ne l'atribució a Arnau. Potser val la pena destacar que, en canvi, Galvano aconsella en diverses obres seves un electuari anomenat *Manus Dei*, que podria ser un «toc personal» seu del mateix estil que el preparat del coriandre en Arnau⁵. En la meua opinió la proposta de McVaugh és interessant per intentar escarificar l'autenticitat d'uns escrits l'autoria dels quals sovint és difícil de certificar per

2. Per al contingut, el gènere i l'autoria del *Regimen quartane* vegeu GIRALT, S. (2002). «The *consilia* attributed to Arnau de Vilanova». *Early science and medicine* 7/4, p. 1-46, i idem (2002). «*Regimen quartane* atribuït a Arnau de Vilanova, un *consilium* polèmic», dins BATLLÓ, J. et alii (eds.). *VI Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica, 2000*. Barcelona, 2002, p. 319-325. Sobre els problemes d'autenticitat que afecten la majoria d'escrits arnaldians: PANIAGUA, J.A. (1969). *El Maestro Arnau de Vilanova, médico*. València; idem (1995). «En torno a la problemática del corpus científico arnaldiano», dins PERARNAU, J. (ed.). *Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*. Barcelona, II, p. 9-22; GARCÍA BALLESTER, L. (1995). «Hacia el establecimiento de un canon de las obras médicas de Arnau de Vilanova», dins PERARNAU, J. (ed.), op. cit., p. 2329; GIRALT, S. (2002). «La qüestió arnaldiana: autenticitat i falsa autoria en el corpus atribuït a Arnau de Vilanova». *Gimbernat* 38, p. 185-197.
3. McVAUGH, M. (2002). «*Coriandri bulliti in aceto et exiccati*: an Arnaldian touchstone?». *Arxiu de textos catalans antics* 21, p. 659-663. Quant a la *Practica summaria* vegeu GIRALT, S. (2004). «Entorn de la tradició textual de la *Practica summaria* d'Arnau de Vilanova». *Dynamis*, 24, p. 269-280.
4. AVOMO, VI.2: *Commentum in quasdam parabolas et alias aphorismorum series*, edició de L. García Ballester, J.A. Paniagua, M. McVaugh, P. Gil Sotres i E. Feliu, Barcelona, 1993, p. 220.
5. Per a l'autoria de Galvano i l'ús del *Manus Dei* vegeu GIRALT, S. (2003). «El autor del *Contra calculum* y de otros tres tratados médicos: ¿Arnau de Vilanova o Galvano da Levanto?». *Sudhoffs Archiv* 87/1, p. 32-68.

la seva brevetat, el seu estil funcional, la seva immediatesa i els atzars de la seva transmissió, que els fan proclius a ser reaprofitats, extractats, mutilats o units amb altres escrits del mateix tema.

Si ens centrem en el *Regimen quartane*, McVaugh ha observat que el coriandre preparat és present a la recepta d'una salsa situada a la fi del text (l. 286-290), semblant a la que apareix en la *Cura febris ethice*, en el *Regimen sanitatis* i en el *Regimen podagre*. Tanmateix, potser és significatiu el fet que, mentre que en aquests tres altres escrits la salsa és clarament la mateixa, el *Regimen quartane* ofereix un nombre més elevat de diferències en la composició. Encara cal afegir que el coriandre preparat ja hi apareix abans, en la recepta d'un electuari (l. 65).

Així doncs, trobem un joc de semblances i diferències en diversos punts entre, d'una banda, el *Regimen quartane* i, per l'altra, la *Practica summaria* i els altres escrits arnaldians: la composició de la salsa, el tractament de la quartana, ja esmentats, i la coincidència d'una breu sèrie de peixos recomanats al *Regimen podagre* i al *Regimen quartane*⁶. Se'n poden assajar diverses explicacions: podrien haver estat escrits per Arnau en moments diferents de la seva carrera. Tampoc no s'ha de descartar absolutament que el *Regimen quartane* hagués eixit no pas de la mà del mateix Arnau sinó d'algué del seu entorn immediat, per exemple un deixeble o un col·laborador.

Tradicció textual

Del *Regimen quartane* se'n coneix solament un exemplar manuscrit, a més del text que es repeteix, sense canvis significatius, a les impressions generals renaixentistes de les obres atribuïdes a Arnau. Dins l'*editio princeps* (Lió, 1504) ocupa els ff. 247vb-248vb; a la tercera edició (Lió, 1505) apareix entre els ff. 208v i 209v, igual que a les altres edicions lioneses (de 1520 i 1532); a la de Basilea de 1585 es troba a les col. 1491-1497.

La còpia manuscrita, a la qual em referiré amb la sigla V, es troba en un còdex *in folio* del segon terç del segle XV, de 355 ff. (MS Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Palatino Latino 1.180). La lletra és gòtica cursiva alemanya. Conté un conjunt divers d'obres mèdiques atribuïdes a diferents autors, dinou de les quals a Arnau — la gran majoria. D'aquestes n'hi ha d'autèntiques, dubtoses i d'apòcrifes, tot i que dominen les primeres. Deixant a banda el *Regimen quartane* (ff. 181v-184v), entre les indubtablement arnaldianes hi ha *De humido radicali* (ff. 1r-10r), *Speculum medicine* (ff. 13r-103v), *Medicationis parabole* (ff. 104r-113v), *De consideracionibus operis medicine* (ff. 118r-146r), *De dosi tyriacalium medicinarum* (ff. 146v-149r), *Tabula super Vita brevis* (ff. 149r-154v), *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* (ff. 155v-165v), *De intentione medicorum* (ff. 167r-174v), *Regimen Almarie* (ff. 184v-185r), *De reprobacione nigromantice fictionis* (ff. 185r-187v), *Practica summaria* (ff. 187v-194r), *De amore heroico* (ff. 197r-199v) i

6. GIRALT, S. (2002). «Nota sobre alguns ictònims d'origen occità en textos mèdics d'Arnau de Vilanova i d'altres autors medievals». *Estudis romànics* 24, p. 103-108.

Antidotarium (ff. 274r-330r). Falsament atribuïts a Arnau són *De conferentibus et nocentibus* (ff. 194r-197r), *De bonitate memorie* (ff. 165v-166r) i *De aqua olive* (ff. 166r-167v). D'altra banda el *De simplicibus* (ff. 202r-230v) o *Areole* i el *De confortatione visus* (ff. 174v-179v) resten encara més o menys dubtoses. També hi ha el *De virtute quercus* (ff. 116r-117r), aquí anònim tot i que en altres llocs atribuït a Arnau. A més de diverses receptes i escrits breus, conté el *De gradibus* de Gentile da Foligno (236r-273v) i el *De retardatione senectutis*, atribuït aquí a Roger Bacon (ff. 332r-347v)⁷.

La present edició

Ja s'ha dit que del *Regimen quartane* només se'n coneixen dos testimonis: el manuscrit V i el text contingut en les edicions generals de les obres arnaldianes del segle XVI. De fet, aquestes deriven totes de la primera i no és fins a la de Basilea que s'hi introdueixen algunes modificacions textuais, tot i que no fonamentades en cap manuscrit sinó realitzades sobre el mateix text de les edicions anteriors. Per tant, de totes elles, en l'elaboració de l'edició crítica només consideraré l'*editio princeps*, publicada a Lió el 1504 (*ed*). Després de fer la col·lació i de confrontar tots dos testimonis, he arribat a la conclusió que tant V com *ed* han patit una seriosa corrupció: ambdós presenten omissions de longitud diversa i freqüents errors de transmissió que han fet incomprendibles nombrosos passatges. No obstant això, cal tenir en compte que els editors renaixentistes solen tenir una intervenció més agressiva en el text que publiquen⁸. En conseqüència he emprat com a text base V, si bé he considerat en tot moment les variants de *ed*, amb les quals he corregit i completat V.

En tals condicions m'he vist empès a efectuar en el text una intervenció més activa que no hauria volgut en un principi: d'un costat he afegit un petit nombre de conjuncions i preposicions que, segons la meua impressió, demanaven alguns passatges altrament difícils d'entendre; per un altre costat he corregit alguns termes incomprendibles per mitjà de conjectures, però procurant que fossin fonamentades en passatges paral·lels d'altres textos mèdics. Així, he corregit *annualis* per *animalis* (l. 260) a partir de la mateixa expressió emprada per Razés i Isaac Israeli. De manera similar he restituit la forma «trilie» (l. 268), al meu parer originària per les raons lèxiques exposades en un altre lloc⁹, a partir d'un passatge semblant en el *Regimen podagre* d'Arnau.

7. GARCÍA BALLESTER, L.; McVAUGH, M.; PANIAGUA, J.A. (1978). «Catálogo de incipits de los manuscritos médicos latinos atribuidos a Arnau de Vilanova» (inèdit). Granada. Per a una descripció més detallada del còdex vegeu SCHUBA, L. (1981). *Die medizinischen Handschriften der Codices Palatini Latini der Vatikanischen Bibliothek*. Wiesbaden, p. 148-151, la meua edició del *De reprobacione nigromantice fictionis*, AVOMO, VII (en premsa), i la bibliografia que hi cito. La consulta d'un microfilm del manuscrit m'ha permès afegir-hi algunes dades més.
8. MONTERO CARTELLE, E. (1993). *Tractatus de sterilitate. Anónimo de Montpellier*. Valladolid, p. 50-53. Sobre les edicions generals arnaldianes del segle XVI vegeu també GIRALT, S. (2002). *Arnau de Vilanova en la impremta renaixentista*. Manresa; «La tradition médicale d'Arnaud de Villeneuve, du manuscrit à l'imprimé». *Médiévales* (en premsa).
9. GIRALT (2002). «Nota sobre alguns ictiònims...».

L'aparat crític consigna totes les variants desestimades, des de les que tenen tanta versemblança d'autenticitat com les lectures preferides fins a les clarament rebutjables, inclosos evidents errors d'impresca de *ed*. Les úniques diferències que no hi he incorporat són les ortogràfiques, atès que *ed* presenta l'ortografia d'inicis del renaixement. Considerant això, el text que ve a continuació té l'ortografia sistemàticament regularitzada segons *V*, fins i tot en aquelles variants de *ed* escollides en què les variants de *V* no hi donen un suport material. Així mateix he regularitzat les incoherències ortogràfiques de *V*, he posat sempre *c* davant de *e* i *i* seguides de vocal, excepte rere *s* o *x*, situació en què es produeixen vacil·lacions. He desenvolupat els numerals que apareixien en xifres llevat dels que indiquen quantitats a les receptes. La puntuació segueix criteris moderns. Igualment la divisió del text, que apareix tot continu en els testimonis, en apartats encapçalats per un numeral romà es deu a la meua intervenció.

SIGLA

V = Biblioteca Vaticana, Palatino Latino 1180, ff. 181v-185v.
ed = *Hec sunt opera Arnaldi de Villanova...*, Lió, F. Fradin, 1504.

REGIMEN QVARTANE

(I)

Quod si diligenter secundum ipsum aliquis se rexit et morbus in suo genere salubris fuerit et brevis, curabitur. Si uero exposuerit se quis iudicio
 5 imperitorum et uulgarium hunc neglecto. Sequendo uiam sensualitatum quod absit deuiasse a iudicio rationis sequetur incursus multiplicis periculi. Plerumque ex hoc contingit, ut docet experientia, conuersio et permixtio quartane febris in continuam febrem, que non paruam minatur ruinam. Aliquando sequitur multiplicatio quartanarum et earum compositio
 10 molesta. Nam ex una fiunt due uel tres uel plures et ex simplici composita generatur. Interdum uero multiplicantur apostemata cancerosa et sic de multis aliis que sunt quartana ea deteriora pro certo sicut lepra, ut constat

1. Sequitur de quartana. Incipit regimen quartane secundum medicine usum factum *V* Incipit regimen quartane *ed* ll 3. ipsum *V*: terminum *ed* / aliquis se *transp. ed post* si / et *V*: erit *ed* ll 4. fuerit *V*: erit *ed* / curabitur *om. ed* / se *om. V* ll 5. hunc *ed*: hoc *V* / neglecto *V*: remitto *ed* / sequendo *V*: sed quando per *ed* / sensualitatum *V*: sensualitatis *ed* ll 6. *post* deuiasse *add. ed* alias errasse / sequetur *V*: sequeretur *ed* ll 7. contingit *ed*: conuenit *V* / *post* experientia *add. ed* et ideo / permixtio *V*: permutatio *ed* ll 8. continuam *V*: quotidianam *ed* ll 9. quartanarum *ed*: quartanorum *V* / compositio *ed*: combinatio *V* ll 11. apostemata cancerosa *V*: apparatus cum terrea *ed* ll 12. *post* que *add. ed* non / quartana *om. ed* / lepra *ed*: lopra *V*

15 aput uirum uirtute uigentem, licet obseruacio preceptorum artis aliquod
difficultatis habeat. Nam secundum sententiam philosophi et ueritatem
uirtus circa difficilia uersatur: que enim exerceri sunt facilia parum uel
nichil continent uirtuosum. Vt ergo desiderate sanitatis terminus breuiter et
prosperè attingatur predictis, dei auxilio occurramus prudenter, ut in
processu, quod absit, mala non preualeant sed potius cessent et
prosternantur.

20 (II)

Consulimus ergo in primis ut die crastina circa horam tertiam premissis
exercitio temperato fiat flebotomia de basilica sinistri brachii ad
quantitatem quatuor unciarum largo foramine facto. Ad hoc autem
faciendum mouet nos auctoritas recte loquendum in hoc casu. Mouetur
25 eorum iudicio rationis, super quo auctoritas fundatur, non cum hec sit
quartana generatiua: ut nobis constat, generata fuit ex colera adusta in minus
et sanguine adusto in plus. Expediit ut sanguis moueatur qui aduri paratus
est, ne adustio multiplicetur et febris prolongetur. Multiplicata enim causa
est necessarium multiplicari effectum et per oppositum ideo ipsa diminuta
30 uel ablata uel abreuiata necessarium est effectum diminui uel abreuiari. Non
debes igitur in huiusmodi processu formidare, sed tam euidentibus
rationibus prompte et uoluntarie obedire. Propterea per artem et
experienciam constat quod flebotomia temperat feruorem materie et
discrasiam membrorum ad equalitatem adducit et per euacuacionem
35 temperat spiritus et calorem innatum.

(III)

Propterea ut malicia qualitatum materie corrigatur et expulsioni paretur,
consulimus usum digestiui sequentis: recipe radicis brusci, sparagi, feniculi,

13. uirum uirtute *ed* : unius uirtutem *V* || 14. philosophi *om.* *V* || 15. uersatur *ed* : conuersatur *V*
/ enim *V* : tamen *ed* / uel *V* : aut *ed* || 16. desiderate sanitatis terminus *V* : sanitatem desiderantis
ubique *ed* || 17. predictis *V* : predicta *ed* || 18. quod *ed* : quidem *V* / mala *transp. ed post proces-*
su || 21. ergo *V* : igitur *ed* / horam *V* : mediam *ed* || 23. quatuor unciarum *inu. ed* || 24. mouet *ed*
: mouent *V* / auctoritas *ed* : auctoritates *V* / recte *ed* : directe *V* || 25. eorum *V* : autem ab hoc *ed*
/ auctoritas fundatur *ed* : auctoritates fundantur *V* / hec *V* : hoc *ed* || 26. quartana *ed* : quartane *V*
/ generatiua *om. ed* / ut *V* : nec *ed* / post constat *add. ed cum* / fuit *V* : fuerit *ed* || 27. moueatur *ed*
: minatur *V* || 28. post est *add. ed et* || 29. est necessarium *V* : necesse est *ed* / multiplicari effec-
tum *inu. ed* / ipsa *ed* : ipsum *V* || 30. uel *del. V* / ablata *om. V* / necessarium *V* : necesse *ed* / post
est *del. V* est || 31. debes *V* : debet *ed* / huiusmodi processu *ed* : huius prosecutione *V* / tam *V* :
cum *ed* || 32. obedire *V* : obedi *ed* || 33. experienciam *V* : experimentum *ed* / materie *V* : medic-
ine *ed* || 34. membrorum *ed* : membro *V* / adducit *V* : ducit *ed* / euacuacionem *ed* : euentacionem
V || 35. spiritus *V* : spiritum *ed* || 37. post ut *add. ed a* / qualitatum *V* : qualitatis *ed* / materie *V* :
materia *ed* / paretur *V* : propriaretur *ed* || 38. digestiui *V* : digesti *ed* / post recipe *del. V* bru

ana manipulum I; ramorum pentafilon manipulos II; scolopendrii, cicoree,
 40 endiuie cum radice eius, scariole, capilli ueneris, lactuce dulcis crisper,
 ramorum fumiterre, omnium recencium, ana manipulum I; summitatum
 boraginis manipulos III; uirole, florum boraginis, florum buglosse, ana
 dracmas III; florum anthos, florum sticados arabici, ana unciam semis;
 45 seminum fumiterre, seminum cuscute, seminum scariole, ana unciam I;
 corticis citri, mente, mellisse, ana unciam semis; succi pomorum dulcium,
 succi summitatis fumiterre, succi malorum acetosorum, succi boraginis, ana
 quartarium I; polipodii quercini unciam semis; folliculorum sene uncias II;
 panis zuccari libras II; fiat syrupus ad libras II et semis et reponatur in
 duabus amphoris.

50 Post usum dicti syrupi utatur apozimate summe salubri laxatiuo, cuius
 recepta sequitur: recipe uirole, florum boraginis, florum buglosse,
 folliculorum sene, ana uncias II; succi summitatum boraginum
 autumpnialium, succi pomorum dulcium aromaticorum ana quartarium I;
 manne electe unciam I; seminum cuscute, mirabolanorum citrinorum,
 55 florum sticados arabici, polipodii quercini, mirabolanorum indorum, ana
 unciam I semis; epithimi, florum mellisse, uuarum passarum mundarum ab
 arillis pinguium, ana unciam I; mirabolanorum kebulorum, unciam I; lapidis
 lazuli uiginti uicibus loti in aqua fortiter, deinde in aqua rosarum decies loti,
 dracmam semis; panis zuccari libram semis; et fiat apozima ad libram semis
 60 large, cuius medietas administretur prima uice et regatur et regimine artis
 utatur.

Postea utetur cum hiis hoc electuario sublimi ad iuuamenta, cuius recepta
 sequitur: recipe conserue boraginis et buglosse, conserue rosarum rubearum,
 ana uncias II; corticis citri electi unciam semis; cardamomi minoris unciam
 65 semis; coriandri preparati dracmas II; sandali, amiacordi uel citri electi,
 dracmam I; coralli rubei, mente sucte, ana dracmas II; pulueris leticie
 Galieni unciam semis; pulueris dyarodon abbatis unciam semis; spice nardi,
 anthos mundi, dracmam semis; quatuor seminum frigidorum mundorum,
 ana dracmam I; succi pomorum dulcium aromaticorum, uini malorum
 70 granatorum acetosorum, succi citri, ana quartarium semis; iacinctorum

40. scariole V : ascalonii ed || 41. summitatum V : summitates ed || 42. uirole *transp. ed post*
 ramorum fumiterre / florum boraginis *om. ed* || 43. III V : I ed || 43-4. florum anthos — unciam
 I *om. ed* || 46. summitatis *om. V* || 47. *post* quercini *add. V* ana || 48. *post* zuccari *del. V* uncias
 II || 50. dicti V : predicti *ed / utatur ed* : utantur V || 50-1. cuius recepta V : quod *ed* || 51. flo-
 rum¹ *trans. ed post* recipe / florum² *om. ed.* || 55. *ante* polipodii *del. V* pop / mirabolarum indo-
 rum V : mirabolani *indi ed.* || 56. unciam I semis *om. V* || 56-7. ab arillis pinguium *om. ed* ||
 58. loti *om. ed* || 60. et² *om. V* || 61. utatur *ed* : utetur V || 62. utetur cum hiis V : cum utetur *ed*
 / sublimi *corregi* : sublimo V sublimis *ed / ad* iuuamenta V : iuuamenti *ed / ante* cuius *add. ed*
 est || 62-3. cuius recepta sequitur V : est *ed* || 63. boraginis *ed* : rosarum V / et *om. ed / conser-*
 ue *om. ed* || 64. cardamomi minoris V : cinamomi *ed* || 65. sandali *om. ed / post* amiacordi
add. ed mascasellini || 66. dracmam I — ana *om. ed* || 67. spice *ed* : spica V || 68. mundi V :
 munda *ed / dracmam semis — mundorum om. V / mundorum emendauit* : muda *ed* || 70. gra-
 natorum *om. V / semis V* : unciam *ed* || 70-1. iacinctorum rubeorum V : iacinti rubei *ed*

rubeorum dracmas II; panis zuccari quod sufficit; fiat electuarium bene coctum.

Post hec autem applicandum erit hoc emplastrum stomacho, cuius recepta sequitur: recipe absinthii manipulos II; mente manipulum I; spice nardi, rosarum rubearum, florum camomille, ana unciam I; corticis citri, cardamomi, ana unciam I; masticis unciam I. Ex his fiat emplastrum cum succo mente et aceto et aqua rosarum equalium parcium et admisceatur de lapdano loto et cera quantum sufficit ad adherendum uel fiant sacelli cum bastis longis transuersalibus, sicut marsupii componuntur, et calefiant in
80 predictis liquidis cum applicabuntur.

⟨IV⟩

Notandum est quod precedentibus, scilicet syrupo, apozimate, electuario et emplastro, utendum erit hoc modo qui sequitur. In primis sumenda est una uncia digestiui syrupi cum duabus unciis aque calide ante auroram;
85 modicum deinde masticet mala granata et superdormiat. Consequenter in ortu solis sumat electuarium ad quantitatem castanee magne et, si superbibere placuerit, bibat syrupum rosarum. Postea exercitandum modicum et leuiter deinde comedendum. Si uero predictum syrupum abhorruerit utatur aliquando sero caprino loco illius et, si alternis diebus
90 suscipiatur, potest sumi dupla quantitas seri caprini. Sed de sero caprino autem est notandum quod non est eliciendum forte sed arte, scilicet quod sumatur ex capris nigris iuuenibus nouiter fetantibus, ut magis possibile fuerit, et boni pastus. Iterum uero aduertendum quod serum buliendum est duabus uel tribus undis ebullitum. Post colandum est bene, deinde
95 administrandum. Erunt autem sic duo digestiua administranda per totum tempus duorum periodorum exceptis die paroxismi, in qua nullum istorum est tribuendum. Consequenter uero tercio periodo secunda die post accessionem, et intellige secundam diem quietis, detur predicta quantitas solutiua. Deinde ad usum digestiui redeundum est et consimiliter utendum

71. dracmas II V: dracmam I ed || 73. hec autem om. ed / erit hoc ed: et hoc est V / emplastrum emendauit: emplustrum ed plurimum V || 73-4. cuius recepta sequitur om. ed || 76. fiat ed: fit V || 77. equalium parcium V: ana ed || 78. quantum — fiant om. V / sacelli V: sacculi ed || 79. transuersalibus V: consualibus ed / marsupii ed: macabii V || 79-80. in predictis liquidis V: liquide ed || 80. cum V: et ed || 82. est om. ed / post quod add. ed istis || 83. erit V: est ed / qui sequitur om. ed / sumenda est V: sumatur ed || 84. una uncia inu. ed / digestiui syrupi inu. ed / duabus unciis inu. ed || 87. exercitandum V: exercitanto ed || 88. comedendum V: comedat ed || 89. abhorruerit V: abhorret ed / si alternis ed: sic de aliis V || 90. seri caprini V: syrupi calidi ed / de sero caprino V: secundo ed / eliciendum forte V: eligendum uice ed || 92. iuuenibus ed: iuuentibus ed / fetantibus V: fecantibus ed || 93. aduertendum V: attendendum est ed / buliendum est V inu. ed || 94. ebullitum V: ebullitis ed / post V: et postea ed || 95. administrandum V: ministrandum ed / digestiua V: digesta ed || 95-6. per totum tempus V: toto tempore ed || 96. periodorum ed: paroxismorum V / post exceptis add. ed in / paroxismi ed: proxima V || 97. consequenter ed: conuenienter V / uero V: nota ed / periodo ed: paroxioido V || 98. secundam diem V: secunda die ed || 99. digestiui ed: digestium V / redeundum om. V

100 usque ad administracionem secunde pocionis apozimatis solutiui. Et tunc
detur ut prius.

Quibus perfectis, si assistentibus periciam medicorum uisum fuerit quod
maior pars materie fuerit educta, balnea sunt summe salubria. Circa que est
sciendum quod prima uice ponenda est camomilla et furfur in aqua
105 temperate caliditatis et ibi parum morandum. In aliis uero uicibus dulcis
aqua simplex sufficit et tepide caliditatis parue more nec sudare permittatur
in eo: ut postea, in prima administracione expediet maior mora et sudor
modicus applicandus ante cibum prandii uel cene, somno tamen interpolato
inter prandium et cenam: aliter non est balneandum ante cenam.

110 Notandum est preterea quod electuario uti competit bis uel ter in die,
scilicet mane in ortu solis sine potu et in fine prandii et cene permissiuo
potu sequente. Et si conficiatur cortex citri et conserua rosarum in suffi-
cienti quantitate panis zuccari, erit utilis ad idem. Emplastrum uero appli-
candum erit figuratum secundum figuram stomachi tepidum actualiter et
115 erit maxime de nocte tenendum et ieiuno stomacho.

⟨V⟩

Explicacio operacionum, causarum efficiencium. Operaciones et
proprietates digestiui sunt iste: quoniam habet eandem siccitatem et
ariditatem humoris adusti qui est causa febris, humectare et obtemperare
120 acumen caloris ex calore adurente relictum in predicto humore et febrilem
discrasiam impressam in membris adquare, sanguinem mundificare,
coleram reprimere, omnia membra rectificare.

Solutium digestium in predictis operacionibus communicat. Et preter
eas a proprietate eradicat materiam euacuando humorem qui est causa
125 febrilis cum omnimoda securitate et leuitate, clarificat spiritum et calorem
naturalem et consequenter disponit non modicum ad leticiam et gaudium.

Operaciones et proprietates electuarii sunt: stomachum corroborat, cor
et omnia membra principalia confortat et rectificat, uirtutes corroborat,
multiplicat calorem et spiritus, animam letificat causam leticie
130 multiplicando et prohibentia contraria, puta causas tristicie, impugnando.

102. si V: sic ed / periciam V: peritieuque ed / medicorum V: medicinarum ed || 103. fuerit V: sit ed / que V: quod ed || 104. ponenda om. V / est V: sunt ed / et om. V || 105. et om. V / parum morandum V: permorandum ed || 106. et transp. V post simplex / caliditatis ed: taliter V / nec V: nunc ed / post nec add. V ut ibi || 107. ut postea in V: ut ed / expediet V: expedit ed || 108. somno tamen ed: sumpto V / interpolato V: interposito ed || 110. est om. V / preterea om. ed || 111. scilicet om. V / post mane add. V si / permissiuo V: paruissimo ed || 112. post et² add. V cum / in ed: et V || 113. panis om. ed || 117. explicacio ed: applicacio V / efficiencium ed: faciencium V || 118. iste V: illis ed / quoniam om. V / habet V: habent ed / eandem om. ed || 119. et om. V / obtemperare V: contemperare ed || 120. ex calore adurente relictum V: adurentis electuarium ed || 121. impressam transp. ed post membris / mundificare V: mundare ed || 123. solutium digestium V: operationi solutiui digestiui ed / operacionibus ed: operibus V || 127. electuarii transp. ed post operaciones / post sunt add. V nam / cor om. V || 128. uirtutes V: uirtutem ed / post corroborat add. ed et || 129. spiritus V: spiritum ed || 130. impugnando V: amputando ed

Effectus emplastris sunt isti: appetitum excitat et acuit, digestionem stomachi emendat, naturam stomachi fortificat ut resistat materie morbi que fluit ad ipsum et eam impellat ut minus de ea recipiatur in ipso et tandem imponamus nichilominus ipsam particulam pacientem cum capite quam
135 auctores mineram putredinis uocant.

(VI)

Et quia duo sunt opera sapientis — unum est non mentiri de quibus nouit et aliud est menciendam posse manifestare —, ideo aliquos errores quartanariis incidentes excludere in sequentibus ordinamus desiderio perficiendi
140 dominium et non moriendi et lesionem uitandi. Non ergo perturbari se permittat, pater, uestra presens constancia rationem et iudicium rationis deuiando a predicto regimine fantasia dicendum quod quartana est permittenda currere cursu suo, ita quod non est aliquae artis regimine regulanda. Huiusmodi enim sane ignorantiae falsitas non debet sumi in
145 mente ueri intelligentis. Nam constat quod id quod potest fieri sic et aliter, puta sine ratione et cum ratione, indiget principio regulante ut fiat ratione et non aliter.

Manifestum est autem quod quartana et determinata omnis dispositio corporis naturalis uel contra naturam potest reduci regimine recto et non
150 recto, conuenienti scilicet et contrario. Planum est ergo quod indiget determinata regula regiminis uti, scilicet regatur secundum utilitatem et conuenientiam contrarium uitando. Constat autem quod hec regula non est casus nec fortuna nec sensualitatis aliquis motus. Est ergo habitus intellectiuus qui ars medicinalis uocatur qui determinate dispositioni
155 corporis et speciali dat determinatum et speciale regimen.

Preterea certum est, licet omnes res naturales moueantur suis propriis motibus procedendo uersus suos proprios terminos naturales, qui quidem processus cursus rerum uocatur, patet consequenter quod iste motus in membris rebus naturalibus potest abbreviari et prolongari et fortificari et

131. digestionem V: digestiuam ed || 133. impellat V: impellit ed / post minus add. ed inde || 134. post nichilominus add. ed enim || 135. auctores ed: actores V / uocant ed: uocat post actores transp. V || 137. sapientis om. V / mentiri ed: minui V || 138. menciendam emendauit: mensientem V mentientium ed / quartanariis V: circa regimen quartanarii ed || 139. incidentes V: incidenter ed / in sequentibus transp. ed ante excludere || 140. dominium ed: domino V / et non moriendi om. ed || 141. permittat V: permittatur ed / pater V: paternitas ed / presens ed: prudens V / et suppleui || 142. deuiando V: domando ed || 143-4. aliquae artis regimine regulanda V: alio regimine artis regenda ed || 144. huiusmodi ed: huius V / sane V: sene ed / sumi V: suscipi ed || 145. ueri intelligentis ed: uiri intelligentibus V / nam ed: uero V / id V: illud ed || 146. sine suppleui / ratione¹ V: ratio ed / indiget V: indigestum ed / principio V: primo ed / ratione V: recte ed || 148. determinata ed: manifesta V || 149. uel contra ed: in qua V / reduci ed: deduci V || 151. uti V: ut ed || 152. hec om. ed || 153. nec¹ V: neque ed / sensualitatis ed: sensualiter V / ergo V: igitur ed || 154. intellectiuus V: intellectus ed / medicinalis V: medicabilis ed || 155. speciali dat V: specialiter ed || 156. propriis om. ed || 158. iste V: ille ed || 159-60. et fortificari et debilitari om. ed

160 debilitari, ut patet in motu ignis et aque et in multis aliis corporibus
 naturalibus. Et hoc quidem ex tribus causis contingit uel quia uirtus
 debilitatur maiorum uel quia quantitas minoratur uel superflue augetur ultra
 terminos naturales uel quia extra locum naturalem deducitur. Secundo
 quidem ex parte mobilis diuersitatem recipit cursus iste uel quia mobilis
 165 mutatur quantitas, ut dictum est de mocione, uel quia eius diuersificatur
 figura que disponit ad motum uel quia mutatur asperitate et lenitate et
 ceteris que recitare esset prolixum.

Cum igitur in quartana sit quicumque sit iste motor et mobilis, hoc est
 humor melancolicus naturalis uel accidentalis qui ex humore alio per
 170 adustionem generatur, certum est quod durabilitas, que uulgariter cursus
 eius dicitur uel uocatur, potest intendi uel remitti, abbreviari et prolongari
 secundum diuersorum corporum applicationem ad ipsum. Planum est enim
 quod, si eius quantitas augeatur per maliciam regiminis, erit durabilior
 motus successionis parcium faciencium paroxismos et, quanto qualitates
 175 eius sunt forciores, et efficaciores efficiuntur motus. Racione uidetis
 sensibilter quod quantocumque quantitas aque maior est in fonte
 frequencius et plus currere potest et plures concas et plura loca concaua
 implere. Quanto autem plus diminuitur eius quantitas tardius et minus potest
 predicta facere. Sic racione iudicandum est de humore qui facit paroxismos
 180 quartanarios fluendo a fontibus uenarum et aggregando in determinato loco
 ubi putrefit et generat paroxismum. Quanto ergo magis minorabitur per
 bonum regimen humorum quantitas in uenis et qualitatis malicia,
 debilitabitur et minorabitur eius motus. Et cum tandem adnichilabitur eius
 quantitas necessario cessabunt eius motus paroxismales. Cessante enim
 185 mobili cessat motus et hoc modo curabitur domino concedente.

Nec seducatur uestra pericia, clemens pater, dolosis permissionibus et
 fraudulentis operibus quorumdam sermonem usurpantium medicorum qui
 permittunt et interdum uidentur facere cessationem febris, et sic cum
 materia humoralis non euacuata a corpore uel semiplene euacuata. Hec
 190 quidem faciunt cum medicinis narcoticis frigidis mortificantes et stipticis

161. contingit V : conuenit ed / quia ed : quod V || 162. post augetur add. ed et || 163-4. secundo quidem V : sed quod ed || 164. quia om. ed || 165. mutatur V : diuersificatur in ed || 166. lenitate ed : leuitate V || 167. ceteris V : sic de multis aliis ed || 168. mobilis V : mobile ed / hoc ed : hic V || 169. alio V : aliquo ed || 170. uulgariter transp. ed post eius || 171. uel² V : et ed / post remitti add. ed et / prolongari V : perlongari ed || 176. sensibilter om. ed / maior transp. ed post quantocumque / est om. ed || 177. currere V : fluere ed / plura om. V || 178. implere transp. ed post concas / quanto V : quantum ed / eius ed : eorum V || 179. iudicandum V : uidendum ed || 180. quartanarios V : quartane ed / in determinato loco ed : terminato V || 181. post generat add. ed ibi || 181. quanto V : quantum ed || 182. quantitas ed : quantitatis V || 183. debilitabitur et minorabitur V : minoratur et debilitatur ed || 183. adnichilabitur V : annihilatur ed || 184. post motus add. V pro / cessante V : cessate ed / post enim add. V motu || 185. modo ed : michi V || 186. pericia ed : periciam V / pater ed : potest V / dolosis ed : dolorosis V || 187. sermonem V : sermonum ed || 188. post cessationem add. V et || 189. hec V : hoc ed || 190. medicinis ed : modicis V / frigidis ed : frigiditate V / mortificantes V : mortificando ed / stipticis ed : stipticite V

ad ultimum constringentes meatus et ingrossantes humorem. Et sic humor immobilis redditur, in determinato loco inclusus et obsessus quiescens. Quod faciunt experimentatores non periti inuitentes, quorum quedam curacio morbi nullo modo potest esse. Nam cum morbus curetur per
 195 abscisionem sue cause, sicut et omnis effectus cessat sua causa cessante, manifestum est quod remanente causa febris non curabitur febris, licet motus humoris aliquo modo retardetur.

Non solum autem fallunt hoc modo sed uiam maioris periculi aperiunt. Nam cum post tempus determinatum cesset uirtus predictarum medicinarum
 200 fraudulentarum, materia nondum euacuata, multiplicatur eius quantitas et augetur malicia qualitatum in illo tempore medio interuallo. Cum ergo necessario redit ad motum suum et cum mouetur ad locum uel particulam patientem ad quam mouebatur prius, redditur febris malignior quam fuerit. Cum multa materia per naturam mouetur ad cerebrum, causat mentis
 205 alienacionem maniacam uel melancolicam. Cum uero ad cor, generat cardiacam trementem et mortiferam. Si uero ad epar et ibi quiescat, causat ydropsim et plerumque ictericiam nigram ex effusione eius per totum corpus et interdum causatur particularis et uniuersalis. Ab incessoribus istis igitur periculosus cauendum est sicut ab inimico mortali ne paroxysmorum
 210 cessacio procuretur donec humor peccans qui est causa febris euacuatus fuerit per artem uel naturam uel utroque modo.

Iterum rectitudo uestri iudicii sollicitari non debet, si ignorancie filii predicto regimini se opponunt dicentes quod in quartana non expedit sanguinem minui sed pocius augeri, sed frigidorum administracio sicut
 215 lactucarum et malorum granatorum acetosorum et similium. Execat enim sunt ignorancia, que impedit in eis rationis lumen. Iudicant enim de omni quartana uno iudicio ac si omnes essent speciei eiusdem, que cum sint quatuor specierum. Patet quod diuerso sunt iudicio iudicande et diuerso regimine regulande. Illi enim curant omnes morbos oculorum uno collirio
 220 contra uiam artis et rationis agentes. Huiusmodi enim species quartane nostri propositi, cum sit de sanguine et colera per adustionem quam receperunt in uenis, ut clarum est quod est de materia calida naturaliter et

191. ad ultimum *om. V* / constringentes *V* : constringentibus *ed* / ingrossantes *V* : ingrossantibus *ed* || 192. *post* redditur *add. ed* et || 193. experimentatores *ed* : experimentaciones *V* / non periti *ed* : imperiti *V* / inuitentes *V* : emittentes *ed* / quedam *ed* : quidam *V* || 194. nullo modo *transp. ed post* quedam || 195. sue *om. V* || 199. *post* determinatum *add. ed* et || 202. cum *ed* : tamen *V* || 203. prius *transp. ed post* quam / redditur *ed* : redit *V* || 204. multa *om. ed* / *post* multa *add. V* sine / per naturam *om. ed* || 205. maniacam *ed* : inanimatam *V* / melancolicam *V* : melancoliam *ed* || 206. mortiferam *ed* : pestiferam *V* || 207. totum *om. V* || 208-9. ab incessoribus istis igitur *ed* : ut ergo isti periculosus incensioris *V* || 212. iterum *V* : item *ed* / uestri *ed* : nostri *V* / non debet *transp. ed post* iudicii || 213. opponunt *V* : apponunt *ed* || 215. et *om. ed* / granatorum *om. V* / similium *ed* : similia *V* || 217. speciei eiusdem *ed* : illius speciei *V* || 218. specierum *V* : species *ed* || quod *ed* : quia *V* / sunt *transp. ed post* iudicio || 219. *post* regimine *add. ed* sunt || 220. agentes *V* : agentis *ed* / huiusmodi *ed* : huius *V* / species *transp. ed post* quartane || 221. quam *om. ed* || 222. de *om. ed*

per adustionem accidentaliter calefacta et desiccante, propterea in parte
 225 frigidis et humidis indiget ad curam. Illi autem qui dicunt quod solis
 calidis est utendum manifestum falsum supponunt credentes quod omnis
 quartana ex melancholia naturali causetur, qui est humor frigidus per
 naturam. Propterea in illo uenit iudicium, quando febrilis discrasia, que est
 morbus calidus et siccus, non indigeat aliquibus frigidis et humidis
 230 corrigentibus eum: aliter cura non fieret applicacione contrariarum
 causarum, nisi illud esset uerum.

Ad illud uero de minucione sanguinis est responsum superius circa
 principium. Nunc excitari debet in nobis paciencia nec desperacio breuis
 cure, licet uideantur accessiones fortificari et eius accidencia acui et tempus
 duracionis prolongari. Certum enim est et demonstratum in arte quod hec
 235 omnia significant propinquitatem et crisis laudabilis uicinitatem et
 consequenter egritudinis uincibilitatem. Scribit enim Ypocras quod circa
 principia et fines morborum omnia accidencia sunt imbecilliora, circa uero
 statum forciora. Et hoc quidem est quia, quanto natura perfectius digerit
 materiam morbi et dominatur ei, mouet eam forcioribus motibus. Hec autem
 240 fortitudo motus non cessat, nisi totaliter uincat eam expellendo uel
 consumendo. Quod uidetur multotiens exemplo sensibili luctancium: quod
 in principio lucte experimentando uires ad se inuicem debiliter se mouent,
 aproperante uero uictoria mouent se uelocibus et efficacibus motibus
 desiderio uelociter pertingendi uictorie terminum. Sic recte iudicandum est
 245 in febris, in quibus est lucta nature cum morbo. Non uacillet ergo uestra
 spes curacionis, sed confidencia potius inualescat.

(VII)

Continuandus est usus panis consueti; si tamen uenter multum
 constipatus fuerit, pane furfureo utendum erit. Vinum continuetur antiquum
 250 quamdiu laudabile et electum inuenietur, postmodum eligitur rubeum in
 colore, in substancia mediocre, sufficienter tamen clarum et quietatum, cui

223. calefacta *emendauit* : calefacte *V* de caliditate *ed* / desiccante *V* : de siccitate *ed* || 224. solis *V* : solum *ed* || 225. credentes *V* : et credunt *ed* || 227. propterea *V* : preterea *ed* / in illo *V* : nullum *ed* / febrilis *V* : fecit *ed* || 228. aliquibus *om. ed* || 229-30. contrariarum causarum *inu. ed* || 231. superius *V* : supra *ed* || 232. in nobis *om. ed* || 236. uincibilitatem *V* : breuitatem *ed* || 237. principia et fines *V* : fines et principia *ed* || 238. perfectius *V* : fortius *ed* || 239. eam *ed* : omni *V* / forcioribus *ed* : fortibus *V* || 240. *post nisi add. V* donec || 241. sensibili *V* : simili *ed* || 242. experimentando *V* : experiendo *ed* / se mouent *V* : mouentur *ed* || 243. aproperante *V* : appropinquanti *ed* / motibus *transp. ed post* uelocibus || 244. uelociter pertingendi *inu. ed* / terminum *V* : criminum *ed* / sic *V* : si *ed* || 245. ergo *transp. ed post* non || 246. spes curacionis *V* : species sanationis *ed* / potius *transp. ed post* sed || 249. utendum erit *V* : est utendum *ed* || 250. inuenietur *V* : inuenitur *ed* || 251. sufficienter *V* : sufficit *ed*

236-239. HIPPOCRATIS *Aphorismi*, II, 30, *Articella*, Venetiis 1483, f. 18rb: «Circa principia et fines omnia imbecilliora, circa status omnia fortiora».

admiscenda erit medietas aque. Plus tamen considerata potencia eius uirtutis quam diuersificata, diuersificanda erit mixtio; plus tamen in die paroxismi quam in aliis misceatur.

- 255 Carnes sunt eligende ex uolatilibus pulline utriusque sexus gallinarum, perdicum et caponum, auicularum nemoralium, fasianorum, edorum et uitulorum lactancium propinquorum nutrimenti. Nulla autem ex aliis carnibus quadrupedalium exhibenda est nec expediens, sed necessitate, que legem non habet, alique permittuntur in magna debilitate appetitus, ut
- 260 extremitates porcorum iuuenum et caro annualis agni et maxime parcium propinquarum cordi. Et sumi possunt meliores elixe. Assate autem permittuntur et in pastillis repositae gracia appetitus, in pastillis uero faciendo respiracula in crusta superius circa finem decoccionis eius cum infusione agreste cum salsa specierum que inferius describetur, cum qua conficiuntur
- 265 omnia condimenta.

- Ex piscibus pauci uel nulli conferunt donec stomachus sit melius mundatus. Tollerabiliores et minus mali tamen sunt scamosi aquarum dulcium currencium, ut turtures et sophie, et marini parui corporis sicut trilie (rogeti), aurate et rubeae camarote et ranelli. Vitella ouorum tremela in
- 270 agresta et in sellata sunt laudabilia. Ex herbis super omnes expediunt borrago cum spinargiis et paucis foliis lactuce, ramis feniculi, uentre constipato cum aliquibus foliis cicule. Ex leguminibus expediunt aque decoccionis eorum et maxime cicerum rubeorum et nigrorum; corpora omnium leguminum uitanda sunt tanquam multum nociua.

- 275 Exercitium temperatum expedit ante cibum excepta die paroxismi, in qua non est exercitandum. Somnus est ex maxime conferentibus et maxime nocturnus et matutinus, et usque ad finem octobris diurnus post cibum per interuallum sufficiens non est omittendus. Mundificandus est uenter a superfluitatibus omni die ante receptionem prandii. Gaudium, leticia,
- 280 iocunditas, et maxime musicalis melodie et narrationum letificancium et aspectus corporum celestium et rerum dilectarum et conuentus cum personis

252. *post aque add. ed uel / eius uirtutis inu. ed* || 253. *post erit add. ed plus* || 255. *pulline V : pullum ed* || 256. *post caponum add. V ionalium / post fasianorum add. ed pulli / et om. ed* || 257. *lactancium propinquorum V : lactentium propinquois ed / aliis V : animalibus ed* || 258. *quadrupedalium V : quadrupedum ed / exhibenda est inu. ed.* || 259. *alique V : aliqua ed* || 260. *annualis conieci ex ISAAC ISRAELI Liber febrium, 14, Lugduni 1515, f. 224vb, et RHAZAE De re medica, X, 8, Basileae 1544, f. 297 : animalis V ed* || 261. *cordi V : cordis ed / sumi possunt V : si sumi posset sunt ed* || 262. *in pastillis repositae V : pastillate ed / faciendo V : facienda sunt ed / post faciendo del. V resp* || 265. *condimenta V : condita ed* || 266. *pauci ed : parui V / nulli ed : nullis V* || 267. *scamosi V : squamosi ed* || 268. *trilie conieci ex ARNALDI DE VILLANOVA Regimen podagre, MS Leipzig, Universitätsbibliothek 1183, f. 66ra : trollie V trelle ed* || 269. *aurate V : amati ed / rubeae camarote inu. ed / ranelli ed : renelli V* || 270. *laudabilia V : laudabiliora ed* || 271. *cum — feniculi om. V* || 271-2. *uentre constipato V : si est uenter constipatus ed* || 274. *multum ed : melancolicis V* || 275. *excepta V : excepto ed* || 276. *maxime V : summe ed* || 278. *sufficiens ed : sufficienter V / omittendus corrigi : obmittendum ed admittendus V* || 279. *receptionem prandii inu. ed* || 280. *musicalis V : musicales ed / narrationum V : narratione ed* || 281. *personis om. V*

dilectis, sunt de rebus multum conferentibus isti cure. Et per oppositum ira, tristitia et narracio mala et omnia contristancia summe ledunt. Et notandum quod dico de dieta: quod quanto erit facilior et subtilior, dum tamen ad
285 saluandum uirtutem sufficiat, tanto cura erit breuior.

Recepta salsamenti est ista: recipe cardamomi minoris uncias II; coriandri preparati secundum artem unciam semis; corticis interioris cinamomi, zinziberis albi electi, ana dracmam I; seminum melonum mundorum dracmas II; seminis acetose dracmam I; croci albi dracmas II;
290 fiat puluis salsamenti subtilis. Explicit.

282. conferentibus *ed* : conformibus *V* || 283. tristitia — ledunt *om. V* || 283-4. notandum quod *V* : nota dum *ed* || 284. quanto erit facilior et subtilior *V* : erit subtilis *ed* || 285. cura *transp. ed post* breuior || 286. est ista *V* : hec est *ed* || 288. dracmam *V* : unciam *ed* || 289. mundorum *V* : mundarum *ed* / acetose *V* : acedule *ed* / albi *om. V* / *post* albi *add. ed citri* || 290. *post* explicit *add. V* regimen Arnoldi de cura febris quartane *add. ed* regimen quartane

Apèndix: fitonímia del Regimen quartane

N. B.: La identificació dels noms llatins medievals amb les espècies establertes per la botànica moderna i la seva traducció al català és forçosament aproximada¹.

absinthium: *Artemisia absinthium* L. ‘donzell’
acedula: *Rumex acetosella* L. ‘agrelleta’
anthos: *Rosmarinus officinalis* L. ‘romani’
ascalonium: *Allium ascalonicum* L. ‘escalunya’
borago: *Borago officinalis* L. ‘borratja’
bruscus: *Ruscus aculeatus* L. ‘galzeran’, ‘brusc’
buglossa: *Ancusa sp. pl.* ‘buglossa’, ‘llengua de bou’
camomilla: *Chamomilla recutita* L. ‘camamilla’
capillus Veneris: *Adiantum capillus Veneris* L. ‘falzia’
cardamomum: fruit de l’*Elettaria cardamomum* White et Mason ‘cardamom’
cicer: *Cicer arietinum* L. ‘cigró’
cicla: *Beta vulgaris* L., *Beta cicla* L. ‘bleda’
cicorea: *Cichorium intybus* L. ‘xicoira’
cinamomum: *Cinnamomum zeylanicum* Blume ‘canyella’
citrus: *Citrus medica* L. ‘poncem’

1. Per a la identificació dels fitònims llatins amb els noms científics moderns: ANDRÉ, J. (1985), *Les noms de plantes dans la Rome antique*. París; FISCHER, H. (1929). *Mittelalterliche Pflanzenkunde*. Hildesheim, 1967; DAENS, W.F. (1993). *Nomina simplicium medicinarum ex synonymariis medi aevi collecta*. Leiden - Nova York - Colònia; CARRERA, A. (2001). «Glosario», dins NEBRJA, E.A. *Dictionarium medicum*. Salamanca, p. 153-357. Per a l’equivalència de la denominació científica moderna amb els noms catalans: MASCLANS, F. (1981). *Els noms de les plantes als Països Catalans*. Granollers - Barcelona; *Gran Enciclopèdia Catalana*, 15 vols. Barcelona, 1969-1980; i FONT QUER, P. (1962), *Plantas medicinales. El Dioscórides renovado*. [Barcelona], [1990¹²].

- coriandrum: *Coriandrum sativum* L. ‘coriandre’
 crocus: *Crocus sativus* L. ‘safrà’
 cuscuta: *Cuscuta sp. pl.* ‘cuscuta’
 endivia: *Cichorium endivia* L. ‘endívia’,
 epithimum: *Cuscuta epithimum* L. ‘epítim’
 feniculum: *Foeniculum vulgare* Miller ‘fonoll’
 fumusterre: *Fumaria officinalis* L. ‘fumdeterra’
 galanga: arrel de l’*Alpinia officinarum* Hance ‘galanga’
 iacintus: *Scilla hyacinthoides* L. ‘jacint’ (diferent del jacint actual, *Hyacinthus orientalis*)
 labdanum: *Cistus creticus* L. o *Cistus ladaniferus* L. ‘cist’
 lactuca: *Lactuca sativa* L. ‘enciam’, ‘lletuga’
 malum granatum: *Punica granatum* L. ‘magrana’
 melissa: *Melissa officinalis* L. ‘tarongina’, ‘melissa’
 melo: *Cucumis melo* L. ‘meló’
 menta: *Mentha sp.* ‘menta’
 mirabolanum: *Phyllatus emblica* ‘mirabolà’ (diferent del mirabolà actual, *Prunus domestica* var. *myrobolana*).
 mirabolanum citrinum: *Phyllatus emblica* o *Therminalia critrina* ‘mirabolà citrí’
 mirabolanum kebulum: *Phyllatus emblica* o *Therminalia chebula* ‘mirabolà quèbul’
 mirabolanum indum: *Phyllatus emblica* o *Therminalia chebula* ‘mirabolà indi’
 pentafilon: *Potentilla sp.* ‘potentil·la’
 polipodium: *Polypodium vulgare* L. ‘polipodi’
 pomum: *Pyrus malus* L. ‘poma’
 rosa: *Rosa sp.* ‘rosa’
 scariola: *Taraxacum officinale* ‘dent de lleó’, ‘lletsó’
 scolopendrium: *Phyllitis scolopendrium* L. ‘llengua de cérvol’
 sene: *Cassia lenitiva* Bischoff ‘senet’
 sparagus: *Asparagus officinalis* L. ‘espàrrec’
 spica nardi: *Nardostachys jatamansi* D. C. ‘espicanard’
 spinargia: *Spinacia oleracea* L. ‘espinacs’
 sticados arabicum: *Lavandula stoechas* L. ‘tomaní’
 uva: *Vitis vinifera* L. ‘raïm’
 viola: *Viola odorata* L. ‘viola’
 zinziber: *Zingiber officinale* Rosc. ‘gingebre’
 zuccarum: *Saccharum officinarum* L. ‘sucre’